

นิเวศวิทยาเชิงพุทธ ศึกษาเฉพาะกรณี วัดเขาศาลาตูลฐานะจาวโร
จังหวัดสุรินทร์
BUDDHIST ECOLOGY: A CASE STUDY OF WAT KHAO SALA
ATULATHANACHARO SURIN PROVINCE

นางสาวชญญากค์ ปลั่งจิตร*
ดร.สุมานพ ศิวารัตน์**
พระมหาบุญศรี ภาณุวฑฺฒโน, ผศ.ดร.***
รศ.สุเชาว์ พลอยชุม****

วันรับ 14 / มิถุนายน / 2564
ตรวจสอบ 17-20 / มิถุนายน / 2564
ตอบรับ 27 มิถุนายน / 2564

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวคิดทฤษฎีของนิเวศวิทยาและเพื่อศึกษาเวศวิทยาเชิงพุทธ และศึกษานิเวศวิทยาเชิงพุทธ ของวัดเขาศาลาตูลฐานะจาวโร โดยศึกษาค้นคว้าจากพระไตรปิฎก และงานวิชาการอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องและสอดคล้องกับงานวิจัย ได้สัมภาษณ์ เก็บข้อมูลเชิงลึกจากประชากรในพื้นที่ศึกษา จำนวน 7 รูป/คน ผลการวิจัยพบว่า

แนวคิดทฤษฎีของนิเวศวิทยา คือ โครงสร้าง ความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งมีชีวิตต่าง ๆ กับบริเวณ

แวดล้อมของสิ่งมีชีวิตเหล่านั้น ที่มีความต้องการบริเวณที่อยู่อาศัยที่มีขนาดอย่างน้อยที่สุดมีความสมดุลเหมาะสมของสิ่งมีชีวิตนั้น ๆ เพื่อการมีชีวิตอยู่รอด อย่างปลอดภัย นิเวศวิทยาเชิงพุทธ จากผลการวิจัยพบว่า ทศนแนวคิด อาศัยกันเกิดอาศัยกันดับ เช่นนี้ ได้มีความสอดคล้องกับหลักธรรมทางพุทธศาสนา คือ “อิทัปปัจจยตา” เมื่อสิ่งนี้ “มี” สิ่งนี้ ย่อมมี เมื่อสิ่งนี้ “ไม่มี” สิ่งนี้ ย่อมไม่มี มีความสอดคล้องสัมพันธ์สืบเนื่องกับหลักธรรม “ภูตคาม” “เมตตา” “ความกตัญญูกตเวที” “กรรม”

*พุทธศาสนดharmaบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย E-mail: chunyahuk1984@gmail.com

**อาจารย์ประจำหลักสูตร อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก สาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย

***อาจารย์ประจำหลักสูตร อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม สาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย

****คณะศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย

“วโนโรปสูตร ที่ 7” มีความสอดคล้องสัมพันธ์สืบเนื่องกับหลักธรรม “อุตคาม” “เมตตา” “ความกตัญญูกตเวที” “กรรม” “วโนโรปสูตร ที่ 7” นิเวศวิทยาเชิงพุทธของวัดเขาสาลาตุลฐานะจารโ มีการจัดการระบบนิเวศมีทั้ง 3 ด้าน คือ ด้านป่าไม้ ด้านแม่น้ำ ด้านสัตว์ป่า เมื่อป่าสร้างความชุ่มชื้น ทำให้ฝนตกและเมื่อฝนตกป่าไม้ก็อุ้มน้ำไว้ไม่ให้น้ำท่วมฉับพลัน ถ้าขาดป่าไม้ฝนไม่ตกก็จะแล้ง ถ้าฝนตกลงมาน้ำก็จะท่วม ถ้าไม่มีป่าสัตว์ป่าก็อยู่ไม่ได้ มีความสอดคล้องสัมพันธ์สืบเนื่องกับหลักธรรม “อุตคาม” “เมตตา” “ความกตัญญูกตเวที” “กรรม” “วโนโรปสูตร ที่ 7”

คำสำคัญ: 1. นิเวศวิทยา 2. นิเวศวิทยาเชิงพุทธ 3. วัดเขาสาลาตุลฐานะจารโ

Abstract

This research paper aims to study the theoretical concepts of ecology. And to study Buddhist Witthaya and study Buddhist ecology of Wat Khao Sala Atul Thanajaro by studying and researching the Tripitaka and other academic work related and consistent with the research, interviewed and collected insights from the population in the study area, totaling 7 pictures / person.

The research results were found that

The theoretical concept of ecology is the structure of relationships between living things and their surroundings. They need at least the living area, the proper balance of the organisms, for their safe survival. Buddhist ecology. According to the research results, it was found that this view of the concept of coexistence and coexistence was consistent with Buddhist

principles, namely, "Itap Pachaya". none. "this has no relationship with the principle. "Phetakhm" "Metta" "Gratitude" "Karma" "Vanorope Sutra 7" has a relationship with the principles of "Phetakhm" "Mercy" "Gratitude" "Karma" "Vano The 7th formula of the Buddhist ecology of Khao Sala Atul Thanajaro Temple There are three aspects of ecological management: forest, river, wildlife. When the forest creates moisture, it rains, and when it rains, the forest holds water to prevent flash floods. If there is no forest, it will not rain, it will drought. If the rain falls, the water will flood. Without forests, wild animals cannot survive. There is a relationship in line with the principles of "Phetakhm", "Mercy", "Gratitude", "Karma", "Vanorope Sutra 7".

Keywords: Ecology, Buddhist Ecology, WatkhaosalaAtulathanajaro

บทนำ

ปัจจุบันพบว่าพื้นที่ป่าไม้เมืองไทยเหลือเพียง 33.44% เท่านั้น ทำให้มนุษย์จึงต้องเผชิญกับปัญหาที่ตามมาอย่างมากมายไม่อาจจะหลีกเลี่ยงได้ สิ่งที่เป็นสาเหตุสำคัญของวิกฤตการณ์ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมประการหนึ่งคือการที่มนุษย์แสวงหาการเป็นนายเหนือธรรมชาติในสังคมอุตสาหกรรมได้รับการพัฒนาไปตามแนวโน้มชาติวิสัยที่วามมนุษย์ต้องอยู่เหนือธรรมชาติและทำให้ธรรมชาติสยบเป็นทาสใช้ความพึงพอใจสนองความทะยานอยากของมนุษย์ มีชาติวิสัยเช่นนี้เป็นบ่วงหลุมให้มนุษย์มีทัศนคติทำที่รุนแรงต่อธรรมชาติ มีการบุกรุกพื้นที่ป่าไม้รุนแรงขึ้น อย่างต่อเนื่องอันเนื่อง

มาจากจำนวนประชากรในประเทศมีเพิ่มขึ้น และการขยายตัวทางด้านเศรษฐกิจ ทำให้ประชาชนใช้ประโยชน์จากป่าไม้มากขึ้น ทั้งในลักษณะของการเป็นอยู่อาศัย การตัดไม้เพื่อการค้า การเผาพื้นที่ป่าเพื่อการเกษตร การเปลี่ยนแปลงพื้นที่ป่าเป็นพื้นที่การท่องเที่ยว รวมถึงการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานของรัฐ ได้แก่ การสร้างเขื่อนการตัดถนน และการเดินสายไฟฟ้าแรงสูง ก็เป็นสาเหตุหนึ่งของการทำลายพื้นที่ป่า เป็นบริเวณกว้าง นั้นแสดงให้เห็นว่า เนื้อที่ป่าที่ลดลงส่วนใหญ่เกิดจากการกระทำของมนุษย์ (มูลนิธิสืบนาคะเสถียร ไทยรัฐออนไลน์ (4 ก.ย. 2554))

ในจุดนี้พระพุทธศาสนาสามารถมีบทบาทช่วยเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ทางนิเวศวิทยาได้ พระพุทธศาสนาสามารถเสนอหลักคำสอนมากมายสนับสนุนการอยู่ร่วมกันแบบกลมกลืนและอย่างสันติระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติทั้งมวล ตรงจุดนี้เองที่พระพุทธศาสนาอยู่ในสถานะที่แข็งแกร่ง ที่จะช่วยให้ทัศนคติของมนุษย์ที่มีต่อธรรมชาติทั้งมวลให้กว้างขวางยิ่งขึ้น ทั้งนี้เนื่องมาจากข้อเท็จจริงที่ว่า พระพุทธเจ้าได้ทรงสอนสาวกให้มีทัศนคติต่อเพื่อนร่วมโลก ต่อธรรมชาติ และความสัมพันธ์ระหว่างกันที่เป็นเชิงนิเวศวิทยา มุมมองเชิงพุทธที่หยั่งเห็นสิ่งทั้งปวงอาศัยกันเกิด (อิทัปปัจจยตา) เป็นสิ่งสนับสนุนให้มีการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโลกทัศน์ชาวพุทธ (กรุงเทพมหานคร :มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,๒๕๕๘)

ดังนั้นมนุษย์ทุกคนจึงต้องช่วยกันเพื่อที่จะรักษาทรัพยากรป่าไม้ให้สมดุลกับธรรมชาติได้อย่างเหมาะสมและช่วยกันป้องกันการบุกรุกทำลายป่าไม้ต่อไป เพื่อมิให้โลกตกอยู่ในสภาวะเลวร้ายที่ไม่อาจจะแก้ไขและเยียวยา เกิดการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่จะก่อให้เกิดวิวัฒนาการ และในทางที่อาจนำมาในการเสื่อมสลาย มนุษย์นับเป็นสิ่งมีชีวิต

ที่เฉลียวฉลาดที่สุด เพราะสามารถปรับปรุงและดัดแปลงเอาทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ มาเป็นปัจจัยเกื้อหนุนชีวิตได้อย่างสมบูรณ์และกลมกลืนกับสภาพชีวิตได้เป็นอย่างดีทรัพยากรป่าไม้ ถือว่าเป็นทรัพยากรธรรมชาติ ที่มีความสำคัญและมีคุณค่าอย่างยิ่งต่อชีวิตมนุษย์ อีกทั้งยังมีความสัมพันธ์และเกี่ยวข้องกับการคงอยู่ หรือการเปลี่ยนแปลงของทรัพยากรธรรมชาติอื่นๆ อาทิอากาศ น้ำ แร่ธาตุ และ สัตว์ป่า เป็นต้น (มูลนิธิสืบนาคะเสถียร,ไทยรัฐออนไลน์ 11 พฤศจิกายน 2558)

วัดเขาสาลาอตุลฐานะจาโร ตำบลจรัส อำเภอบัวเขต จังหวัดสุรินทร์ ตั้งอยู่ในสภาพแวดล้อมที่มีป่าและภูเขาล้อมรอบ มีเนื้อที่ครอบคลุมประมาณ 10,865 ไร่ ซึ่งอุดมสมบูรณ์ไปด้วยพันธุ์ไม้ และสมุนไพรหายาก รวมทั้งสัตว์ป่านานาชนิด โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นแหล่งกำเนิดต้นน้ำลำธารมีทัศนียภาพที่งดงาม สภาพแวดล้อมเงียบสงบร่มเย็นเหมาะกับการศึกษาปฏิบัติธรรม และท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ที่สำคัญยิ่ง ผืนป่าบางส่วนติดชายแดนไทย-กัมพูชา ถึงแม้ว่าจะมีร่องรอยการตัดไม้ทำลายป่าให้เห็นอยู่บ้าง แต่อย่างไรก็ตาม ป่าทั้งผืนแห่งนี้ จัดได้ว่าอุดมสมบูรณ์มากที่สุดในอีสานใต้ของประเทศไทย (สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ (Lovethailand.org : สถานที่ท่องเที่ยวในประเทศไทย,2555 : www.watkaosala.page.tl,(20/7/2563))

วัตถุประสงค์การวิจัย

- 1) เพื่อศึกษาแนวคิดทฤษฎีนิเวศวิทยา
- 2) เพื่อศึกษานิเวศวิทยาเชิงพุทธ
- 3) เพื่อศึกษานิเวศวิทยาเชิงพุทธ ของวัดเขาสาลาอตุลฐานะจาโร จังหวัดสุรินทร์

ขอบเขตของการวิจัย

การศึกษาวิจัย เรื่องบริบทนิเวศวิทยา

เชิงพุทธ: กรณีศึกษา วัดเขาศาลาอตุลฐานะจาโร จังหวัดสุรินทร์ ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตของการวิจัยไว้ ดังนี้

1. ขอบเขตด้านพื้นที่

ผู้วิจัยได้กำหนดพื้นที่ศึกษาวิจัย คือ วัดเขาศาลาอตุลฐานะจาโร พื้นที่โครงการพระราชดำริฯ

ประกอบด้วย 3 ตำบล 25 หมู่บ้าน

2. ขอบเขตด้านเนื้อหา

ผู้วิจัยได้กำหนดด้านเนื้อหาที่จะศึกษาวิจัยครั้งนี้คือ ตอบวัตถุประสงค์และความหมายทั้ง 3 ข้อ ดังนี้ 1) แนวคิดทฤษฎีของนิเวศวิทยา 2) นิเวศวิทยาเชิงพุทธ 3) นิเวศวิทยาเชิงพุทธ ของวัดเขาศาลาอตุลฐานะจาโร จังหวัดสุรินทร์

ข้อจำกัดของการวิจัย

ผู้วิจัยต้องการศึกษาบริบทการจัดการระบบนิเวศ ของพระราชวิสุทธิมุนี (เย็น ชันติโพล) เจ้าอาวาส วัดเขาศาลาอตุลฐานะจาโร เนื่องจากเป็นวัดที่พระสงฆ์มีบริบทการจัดการระบบนิเวศทางธรรมชาติภายในวัดที่โดดเด่น และได้รับรางวัลเกียรติคุณต่างๆ มากมาย ทางด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรรักษาป่าไม้

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) จากแหล่งข้อมูล ดังนี้

- 1) การเก็บรวบรวมข้อมูลในพระไตรปิฎก เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องจำนวน 11 เล่ม
- 2) การเก็บข้อมูลภาคสนามโดยการสัมภาษณ์ ผู้ที่เกี่ยวข้อง จำนวน 7 รูป/คน
- 3) นำข้อมูลทั้งหมดมาวิเคราะห์และสังเคราะห์เพื่อหาคำตอบ

นิเวศวิทยาเชิงพุทธ

คือความเป็นกฎธรรมชาตินี้จึงทำให้พุทธธรรมสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมเรียกได้ว่า พระพุทธ

ศาสนาเกิดมาในท่ามกลางธรรมชาติป่าไม้ การถือกำเนิดพระพุทธศาสนานั้นมีความเกี่ยวข้องกับป่าไม้อย่างใกล้ชิด เนื่องจากพระพุทธศาสนาอยู่คู่กับป่ามาช้านานตั้งแต่สมัยพระพุทธเจ้า ประสูติที่ใต้ต้นสาละ ณ วนลมพินิวัน เสด็จออกจากวังแล้วไปอยู่ในป่าเพื่อค้นหาสัจธรรม ตรัสรู้ธรรมที่ใต้ต้นโพธิ์ และปรินิพพานที่ป่าหลวง หรือ สวนหลวง ทั้งประสูติ ตรัสรู้ ปรินิพพาน บ้านเกิด แก่ เจ็บ ตาย ของพระพุทธเจ้า ก็คือป่านั่นเอง หลักธรรมทางศาสนาที่สอดคล้องกับระบบนิเวศเชิงพุทธ คือ

อิทัปปัจจยตา คือกฎความเชื่อมโยงสัมพันธ์ อาศัยกันเกิด อาศัยกันดับ เมื่อป่าสร้างความชุ่มชื้นทำให้ฝนตก และเมื่อฝนตกป่าไม้ก็อุ้มน้ำไว้ไม่ให้ น้ำท่วมฉับพลัน เป็นกลไกทางธรรมชาติที่มีความสัมพันธ์กัน ถ้าขาดป่าไม้ฝนไม่ตกก็จะแล้ง ถ้าฝนตกลงมาน้ำก็จะท่วม ถ้าไม่มีป่าสัตว์ป่าก็อยู่ไม่ได้ คนไทยสมัยโบราณได้เข้าใจเรื่องนี้จึงนำเอามากล่าว เป็นเรื่องความสัมพันธ์ของธรรมชาติว่า “น้ำพึ่งเรือ เสือพึ่งป่า ข้าพึ่งเจ้า บ่าวพึ่งนาย” ในทำนองกลับกัน “นายก็พึ่งบ่าว เจ้าก็พึ่งข้า ป่าก็พึ่งเสือ เรือก็พึ่งน้ำ” เสือพึ่งป่า ป่าพึ่งเสือนั้น เขาเอาไปพูดต่อว่า “เสือมีเพราะป่า ป่ามีเพราะเสวยัง ดินดีเพราะหญ้า ยังหญ้ายังเพราะดินดี”

เมตตาเป็นคุณธรรมขั้นพื้นฐานอย่างหนึ่งที่สัมพันธ์กับกฎแห่งกรรม เพราะถ้ามนุษย์ปราศจากเมตตาจิต ก็ไม่สามารถให้อภัยคนและสัตว์อื่นได้ พระพุทธเจ้าทรงเริ่มบำเพ็ญบารมีก็เริ่มจากเมตตาจิตคิดที่จะช่วยสรรพสัตว์ให้พ้นทุกข์ เมื่อมนุษย์มีเมตตาจิตเป็นพื้นฐานแล้วการกระทำทางไตรทวาร ก็เป็นไปเพื่อประโยชน์สุขแก่ตนและสังคม เพราะหลักเมตตาเป็นพลังภายในที่เป็นตัวผลักดันให้มนุษย์ทำประโยชน์ต่อกัน หลักเมตตาเป็นคุณธรรมภายในที่เชื่อมโยงกับสังคหวัตถุ ซึ่งเป็นการแสดงพฤติกรรมภายนอกอย่างเป็นรูปธรรม เมตตา คือ

ความปรารถนาจะให้อื่นได้ มีจิตที่ปรารถนาให้อื่นพ้นทุกข์ การไม่ทำร้าย ไม่ทำลาย เบียดเบียนซึ่งกันและกัน ความเมตตา นี้ก็สืบเนื่องจากจากอิทัปปัจจยตาด้วย เพราะรู้ประโยชน์ รู้โทษ แห่งความไร้ความเมตตาแล้วว่าจะเกิดโทษภัยแก่ตนเองและสิ่งแวดล้อมทั้งหลาย แต่หากมีความเมตตาแล้ว ประโยชน์แห่งความเมตตา คือ เมื่อมีความสามัคคี ร่วมกันช่วยกันดูแล รักษาป่าไม้ แม่น้ำ ก็เท่ากับการรักษาชีวิต สัตว์ป่า แล้วประโยชน์สุขก็จะเกิดแก่ตนเองและเพื่อนมนุษย์สิ่งมีชีวิตทั้งหลายด้วย จิตผู้มีธรรมทั้งหลายย่อมรู้ดีว่า “เมตตารธรรมค้ำจุนโลก” ให้อยู่ได้อย่างสันติสุข

ความกตัญญูกตเวที (รู้คุณและตอบแทนคุณ) ความกตัญญูกตเวทีเป็นคุณธรรมที่สำคัญสำหรับมนุษยชาติ เป็นคุณธรรมพื้นฐานของมนุษย์ ทำให้มีความสัมพันธ์กันในสังคมมนุษย์และเป็นบ่อเกิดแห่งความรับผิดชอบต่อความเป็นมนุษย์ และเป็นคุณธรรมเบื้องต้นของมนุษย์ธรรมทั้งหลาย เพราะเป็นเครื่องหมายทำลายความเห็นแก่ตัวซึ่งเป็นศัตรูสำคัญของความดี ความกตัญญูกตเวทีไม่ได้มีขอบเขตอยู่แค่การปฏิบัติต่อมนุษย์กับมนุษย์เท่านั้น แต่ต้องมีกับสิ่งแวดล้อมอื่น ๆ เช่น พืช สัตว์ป่า ไม้ แม่น้ำ ลำคลอง สรรพสัตว์ ในภาวะที่เป็นมนุษย์ได้ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ ป่าไม้ แม่น้ำ สัตว์ป่า มามากมายแล้ว ดังนั้น การตอบแทนคืนแผ่นดิน ควรมีความรู้สึกซาบซึ้งของคุณต่อบุญคุณที่วิญญานในธรรมชาติได้ช่วยรักษาป่าทำให้เกิดความสุขสวัสดิ์ ตลอดจนความอุดมสมบูรณ์แก่ตนความรู้สึก “กตัญญู” ซึ่งเกิดขึ้น พร้อม ๆ กับความคิดจะตอบแทนบุญคุณเขาที่ว่า “กตเวที” เป็นความรู้สึกที่สูงกว่าและประณีตกว่า ความรู้สึกเกรงกลัวที่เกิดจากความคิดถึงความปลอดภัยของตนเอง ความคิดที่จะได้รับความรักจากสิ่งที่ตนรู้สึกว่ามีอำนาจ ความรู้สึกกตัญญูเป็นความรู้สึกถึงความดีของผู้ให้ จึงเกิด

ความคิดที่จะตอบแทน เช่น รู้สึกซาบซึ้งถึงบุญคุณของแผ่นดินที่ให้ตนอาศัย หลับนอน อาศัยทำมาหากิน เป็นต้น จึงเรียกด้วยความเคารพว่าแม่ธรณี รู้สึกซาบซึ้งถึงบุญคุณของน้ำที่ใช้ดื่มใช้อาบ ใช้สอยต่าง ๆ ในบ้าน ใช้ ในการทำนา ทำไร่ ปลูกพืช ใช้ ในการคมนาคมทางน้ำ เป็นต้น จึงเรียกด้วยความเคารพว่า แม่คงคา และเรียกผู้ให้น้ำว่าพระพิรุณ มีความรู้สึกซาบซึ้ง บุญคุณของลมที่ให้ใช้หายใจเข้าออก ใช้บำบัดความร้อน ใช้เป่าให้ติดไฟ ใช้พัดใบเรือ ให้แล่นไปตามที่ต้องการและยังช่วยพัดพาเมฆฝนมาตกทำให้เกิดความชุ่มชื้น ทำให้มีน้ำใช้ ตลอดปี ทำให้ดินชุ่มชื้น ซึ่งส่งผลให้พืชพรรณธัญญาหารสมบูรณ์ ทำให้เกิดต้นน้ำลำธาร เป็นต้น จึงเรียกด้วยความเคารพว่าพระพาย มีความรู้สึกซาบซึ้งถึงบุญคุณของไฟ ที่ทำให้ร่างกายอบอุ่น ให้แสงสว่างให้ความร้อนในการหุงต้มอาหารให้ความร้อนในการเผาสິงที่ไม่ต้องการ ที่ใช้อาวุธป้องกันตัว เป็นต้น จึงเรียกด้วยความเคารพว่า พระเพลิงมีความรู้สึกซาบซึ้งถึงบุญคุณธัญญาหาร โดยเฉพาะที่ข้าวที่ทำให้เจริญเติบโตมีความสุข มีกำลังมีผิวพรรณผ่องใส ทำให้อายุยืน เป็นต้น จึงเรียกด้วยความเคารพว่าแม่โพสพ มีความรู้สึกซาบซึ้งถึงบุญคุณของต้นไม้ที่ให้ร่มเงา ให้ความชุ่มชื้นแก่แผ่นดิน อันเป็นเหตุให้เกิด ต้นน้ำลำธาร ให้ความเคารพให้ความรัก ด้วยการไม่ทำลาย ให้ความเคารพต่อเจ้าป่า รุกขเทวดา เทพารักษ์ผู้คุ้มครองรักษาป่าคตินิยมเหล่านี้จะเห็นได้ว่าได้รับอิทธิพลมาจากพระพุทธศาสนาซึ่งความ กตัญญูต่อต้นไม้และป่าไม้ เช่น “บุคคลนั่งหรือนอนในร่มเงาของต้นไม้ใด ไม่พึงหักรานกิ่งใบของต้นไม้ นั้น ผู้ประทุษร้ายมิตรเป็นคนทราม” ดังนั้นแล้ว ความกตัญญูกตเวทีต่อทรัพยากรธรรมชาติ นั้นเป็นคุณธรรม ที่มนุษย์ทั้งหลายควรตระหนักและสมสควรพึงกระทำเป็นอย่างยิ่ง

กรรม เป็นหลักความเชื่อในพุทธศาสนาที่มี

อิทธิพลต่อพฤติกรรมของชาวพุทธเป็นอย่างมากโดยเฉพาะการได้รับผลของกรรมซึ่งเป็นประเภทต่าง ๆ จนทำให้มนุษย์คิดอุบายเพื่อบรรเทาชดใช้กรรมชั่วหรือวิธีการที่จะลดกรรมหนักให้เป็นเบา ด้วยการอนุรักษสิ่งแวดล้อมทั้งโดยตรงและโดยอ้อมเพื่อเป็นผลดีต่อชีวิตมนุษย์และสรรพสัตว์อีกมากมายด้วย ซึ่งหลักกฎแห่งกรรมก็สืบเนื่องจากเมตตาดด้วย มีการกระทำหลายด้านในการอนุรักษ เช่น พิธีกรรม การบวชต้นไม้ ทำกำแพงล้อมรอบผืนป่า ฝักระวังดูแลรักษาป่าไม้ กิจกรรมปลูกป่า ดูแลรักษาแหล่งต้นน้ำ ทำฝายแก้มลิง ปลูกหญ้าและผลไม้ไว้ให้เป็นอาหารสัตว์ เป็นต้น การกระทำต่าง ๆ เหล่านี้ ที่เกิดขึ้นเพราะมนุษย์มีความเชื่อเรื่องกรรมว่า การทำความกรรมดี ย่อมได้รับผลดีตอบแทน และการทำความกรรมชั่ว ก็ย่อมได้รับผลชั่วตามการกระทำเช่นนั้น กรรมในพระพุทธศาสนา นอกจากมนุษย์จะมีความเชื่อว่า การทำความกรรมดีย่อมได้รับผลดี การทำความกรรมชั่ว จักได้รับผลชั่วแล้ว ถ้าเมื่อถือตามหลักของพุทธศาสนา ก็ให้มีความรู้ลงไปตรง ๆ ตรงการกระทำว่ามันเป็นอย่างไร เหตุให้กระทำมันเป็นอย่างไร แล้วผลของการกระทำนั้นมันจะเป็นอย่างไร เรื่องกรรม อาศัยปัญญาเป็นรากฐาน ก็เลยแบ่งเป็น กรรมดี กรรมชั่ว กรรมที่เหนือดีเหนือชั่ว มีอยู่ 3 อย่าง กรรมชั่วมาก่อน มันมีเหตุชั่ว คือกิเลส, แล้วผลก็คือ ความทุกข์ หรืออบาย กรรมดีก็มาจากเหตุที่ดี ความรู้จักดี, แล้วก็ได้ผลเป็นความสุขสบายตามที่ตนพอใจ แต่ก็ยังต้องเสวยผลกรรมอยู่ เช่น ไปสวรรค์ เป็นต้น นี่ก็บัญญัติไว้ว่าเป็นกรรมดี แต่เรื่องชั่ว เรื่องดีนี้ก็ยังเป็นที่ตั้งแห่งความยึดมั่นถือมั่น คนชั่วก็มีความทุกข์อย่างแบบคนชั่ว, คนดีก็มีความทุกข์อย่างแบบคนดี เป็นคนดีในโลกนี้ ก็ยังมีความทุกข์อีกแบบหนึ่ง ตามแบบของคนดี เช่นปัญหาที่เกิดขึ้น เนื่องมาจากความดี เกี่ยวกับความดีนี้มันก็ยังมีย่อยอีกมากเหมือนกัน มีคนเยาะเย้ยฆ่าตัวตาย ทั้ง ๆ

ที่มีชื่อเสียง มีความดี มีความร่ำรวย มีอะไร แต่มันมีความทุกข์อย่างอื่น เป็นเทวดาในสวรรค์ ก็มีความทุกข์ตามแบบเทวดาในสวรรค์ เพราะฉะนั้น เพียงแต่กรรมดีเฉยๆ นี่ยังไม่ใช่อะไรสูงส่ง มันต้องเหนือชั่วเหนือดี คือไม่ยึดมั่นถือมั่นสิ่งใดโดยความเป็นตัวเรา หรือของเรา กรรมที่เหนือชั่วเหนือดี นี่แหละทำให้บรรลุมรรคผลนิพพาน ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว นั้นมัน ก็ส่วนหนึ่ง แล้วก็หลักของศาสนาทั่วไป ไม่เฉพาะของพุทธศาสนา แต่กรรมที่ 3 ที่ว่าสูงขึ้นไปด้วย การกระทำตามหลักพระพุทธศาสนา คือ ไม่ยึดมั่น ถือมั่น ปฏิบัติตามมรรคมีองค์ 8 ประการ แล้วไม่ยึดมั่นถือมั่นนี้ มันจะไปสู่นิพพาน มีผลเป็นความหมดความรู้สึทึ่จะยึดมั่นเป็นตัวกู-ของกู นี่มันก็เย็นสบาย มีจิตใจที่สบาย ไม่มีทุกข์เลย เรียกว่าเหนือชั่วเหนือดี เรื่องกรรมมีอยู่ 3 กรรม ขอให้เข้าใจว่า ของขมมันก็ไม่ไหว ของหวานแรกๆ มันก็ติดอยู่ ถ้าให้กินเรื่อยไปไม่ยอมให้หยุดมันก็ไม่ไหวมันจะต้องตาย ผลสุดท้ายก็ต้องมากินน้ำจืดๆ ฉะนั้นให้เรารู้จักความที่มันจืดหรือมันไม่ดี ไม่ชั่ว ไม่หวาน ไม่ขม นี่เสียบ้าง มันเป็นความสงบความพักผ่อน ในเรื่องกรรมจะต้องรู้อย่างนี้ เมื่อถือหลักกรรมตามแบบนี้ ก็เป็นพุทธบริษัทที่สมบูรณ์ คือไปถึงนิพพานได้

วนโรปสูตรที่ ๗ ว่าด้วยการปลูกป่า คือพระผู้มีพระภาคตรัสว่า ชนเหล่าใดปลูกสวนอันนารัณรมย์ ปลูกป่า สร้างสะพาน ขุดสระน้ำ บ่อน้ำ และให้ที่พักอาศัย บุญย่อมเจริญแก่ชนเหล่านั้นทั้งกลางวันและกลางคืนตลอดกาลทุกเมื่อ ชนเหล่านั้นดำรงอยู่ในธรรม ถึงพร้อมด้วยศีล (เมื่อสิ้นชีวิตไป) สามารถไปเกิดในโลกสวรรค์ได้ จึงเห็นได้ว่าความเชื่อเรื่องกฎแห่งกรรมว่าผลแห่งการกระทำนั้นส่งผล บรมสุขไปถึงยังโลกหน้า

พระพุทธศาสนากับการอนุรักษสิ่งแวดล้อม

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่เกิดจากปัญญาที่รู้แจ้งในสรรพสิ่ง กล่าวคือพระพุทธเจ้าผู้ก่อ

ตั้งพุทธศาสนาได้ตรัสรู้ อริยสัจ 4 อันเป็นความจริงอันประเสริฐ ได้แก่ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค การรู้หลักความจริงทั้ง 4 นี้ มีความหมายไปถึงการรู้เรื่องโลกและจักรวาลตลอดทั้งกฎธรรมชาติของสรรพสิ่งที่เกิดขึ้นด้วยการอาศัยกัน เกี่ยวข้องสัมพันธ์กันตลอด ไม่มีสิ่งใดที่จะอยู่ได้อย่างอิสระโดดเดี่ยว หรือเป็นใหญ่เฉพาะตน ทั้งสิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิต ทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม จึงกล่าวได้ว่า พุทธศาสนามองสรรพสิ่งว่าเป็นอยู่หรือมีอยู่ด้วยการพึ่งพา นั่นคือทศนะของพุทธศาสนาที่มองสิ่งแวดล้อมด้วยความเป็นเหตุปัจจัย ดังกฎ “อิทัปปิจจยา” ที่ว่า “เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมี เมื่อสิ่งนี้เกิดขึ้น สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น เมื่อสิ่งนี้ไม่มี สิ่งนี้จึงไม่มี เพราะสิ่งนี้ดับไป สิ่งนี้จึงดับไป” การมองสรรพสิ่งด้วยท่าทีที่พึ่งพาอาศัยกันอย่างนี้จึงนำไปสู่ความเป็นจริยธรรมสากล ทำให้พุทธศาสนามีหลักพระธรรมวินัยที่สอดคล้องกัน กล่าวคือ พระพุทธเจ้าได้ทรงวางหลักพระวินัยตั้งอยู่บนรากฐานของความถูกต้อง (ธรรม) เช่น สิกขาบทที่ห้ามภิกษุไม่ให้ทำลายชีวิตพืชและสัตว์ไม่ให้ทิ้งเศษอาหารหรือของบูดเน่าลงในแม่น้ำ เป็นต้น ก็เพราะว่าชีวิตทุกชีวิตต่างก็มีคุณค่าในการดำรงอยู่ เมื่อทำลายป่าไม้แม่น้ำและพืชพันธุ์ ผลกระทบที่จะเกิดขึ้นก็เกิดแก่ทั้งสองฝ่ายคือทั้งฝ่ายผู้ที่ทำลายและผู้ที่ถูกทำลาย ทศนะของพระพุทธศาสนาที่มองสรรพสิ่งมีลักษณะ 2 อย่างคือ มองลักษณะทางกายภาพ และมองลักษณะทางจิตภาพ การมองทางด้านกายภาพนั้น เป็นการมองลักษณะการเกิดขึ้นตั้งอยู่ของระบบจักรวาล ที่มนุษย์ควรรู้เท่าทันและอยู่อาศัยเพื่อดำรงชีวิต และเผ่าพันธุ์ การมองเห็นด้านจิตภาพเป็นการมองด้านใน คือสภาพจิตใจของมนุษย์ ที่จะต้องดำรงตนอย่างพอเหมาะพอดีกับธรรมชาติภายนอก ไม่ให้ความโลภโกรธหลงครอบงำ จนไปทำลายในด้านกายภาพหรือสิ่งแวดล้อม ลักษณะเช่นนี้ดำเนินไปอย่างสอดคล้องประสานกัน โดยมนุษย์ต้องเรียน

รู้และมองเห็นความเปลี่ยนแปลงของสรรพสิ่งด้วยความรู้ที่เท่ากัน เพื่อไม่ให้จิตใจหวั่นไหวไปตามกระแสแห่งความเปลี่ยนแปลง จนก่อให้เกิดทุกข์อันเกิดจากการดิ้นรน เพื่อไม่ให้ตนเสื่อมสลายไป จนเป็นเหตุให้เบียดเบียนและทำลายคนอื่น ดังนั้นทศนะของพุทธศาสนาจึงเน้นให้มนุษย์อยู่กับโลกอย่างพึ่งพา ไม่สนับสนุนการเอาชนะธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม หรือเอาชนะโลกด้วยการทำลาย หลักธรรมในพุทธศาสนาได้สร้างระบบจริยธรรมตั้งแต่พื้นฐานจนถึงโลกุตระธรรม ทำให้มนุษย์ มองสิ่งแวดล้อม มองสรรพสัตว์ว่าเป็นเหมือนเพื่อนร่วมสุขร่วมทุกข์ ทำให้มนุษย์มองเห็นคุณค่าของชีวิตทุกชีวิต พุทธบริษัทถือเป็นหลักร่วมกันว่าตนเองอยากเป็นอยู่ ไม่อยากตาย รักสุขเกลียดทุกข์ คนอื่นก็ฉันนั้นเหมือนกัน (ดร.ประพันธ์ ศุภษร “พุทธธรรมเพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม” สำนักพิมพ์ : เนชั่นเอ็ดดูเทนเมนท์ Books, www.naiin.com/writer/207461)

พุทธนิเวศวิทยาว่าด้วยความสัมพันธ์ที่เอื้ออาทรต่อกันระหว่างรุกขเทวดา สัตว์ป่า และป่าไม้

พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญกับระบบนิเวศที่มนุษย์ ป่าไม้ พืช และสัตว์ หรือแม้แต่เทวดานางไม้ ต่างก็พึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน และเป็นมิตรที่เอื้ออาทรต่อกันจึงสามารถดำรงการอยู่อาศัยร่วมกันต่อไปในระบบนิเวศของตนได้อย่างยั่งยืน ป่าหากขาดสัตว์ร้ายอาศัยอยู่ก็ถูกมนุษย์ทำลายได้ง่าย และป่าหากถูกทำลาย สัตว์ป่าทั้งหลายก็ไม่มีที่อาศัย ดังตัวอย่างใน “พยัคฆชาดก” ที่พระพุทธเจ้าแสดงความพึ่งพาอาศัยกันของรุกขเทวดา ป่าไม้และสัตว์ป่า ความสรุปว่า “พระโพธิสัตว์บังเกิดเป็นรุกขเทวดาตนอยู่ในป่าแห่งหนึ่ง ในที่ไม่ไกลจากวิมานของพระโพธิสัตว์นั้น มีรุกขเทวดาตนหนึ่งสถิตอยู่ ราชสีห์และเสือโคร่งก็อยู่ในป่านั้นด้วย พวกมนุษย์กลัวราชสีห์และเสือโคร่งจึงไม่ไปตัดไม้ทำลายป่าเทวดาทั้งสองนั้นก็อยู่อย่างสงบสุขเรื่อยมา ต่อมารุกขเทวดาตน

หนึ่งนั้นหมั่นกลืนซากสัตว์ที่ราชสีห์และเสือโคร่งกินเหลือทิ้งไว้ จึงนำเรื่องนี้ไปบอกแก่พระโพธิสัตว์ เพื่อจะได้ขับไล่ราชสีห์และเสือโคร่งให้หนีไปเสีย พระโพธิสัตว์เตือนว่าถ้าเราขับไล่ราชสีห์และเสือโคร่งให้หนีไป เมื่อพวกมนุษย์ไม่เห็นรอยเท้าของราชสีห์และเสือโคร่ง จักเข้าไปตัดไม้ทำลายป่า รวมทั้งวิมานของเราด้วย พวกเรารักษาวิมานอยู่ได้ก็เพราะอาศัยราชสีห์และเสือโคร่ง แต่รุกขเทวดานั้น ก็ไม่เชื่อฟังคำเตือนของพระโพธิสัตว์ กลับสำแดงรูปอันน่ากลัวทำให้ราชสีห์และเสือโคร่ง หนีไปอยู่ที่ป่าอื่น เมื่อพวกมนุษย์ไม่เห็นร่องรอยราชสีห์และเสือโคร่ง ก็เข้าไปตัดไม้ทำลายป่านั้น และทำให้เทวดาก็ไร้ที่อยู่อาศัยไปด้วย” (มัน เสือสูงเนิน “ข้อห้ามในพระปาติโมกข์ที่เกี่ยวกับป่าไม้ ต้นไม้ และแม่น้ำลำคลอง” วิชา นิเวศวิทยาในพระไตรปิฎก, กรุงเทพฯ :จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539, หน้า 57,60,127)

เป็นที่บำเพ็ญเพียร

ซึ่งท่านโสณะบำเพ็ญที่ป่าสีตวัน เมืองมคธ โดยการเดินจงกรมจนเท้าแตกทั้งสองข้างแต่ไม่บรรลุดุจดุประสงค์ตามที่ตั้งใจไว้ ภิกษุอยู่ในเสนาสนะป่า ปฏิบัติธรรมบำเพ็ญเพียรตามความต้องการตามจริต ของแต่ละรูปสามารถจะสำเร็จวิชาต่าง ๆ ทั้งที่เป็นโลกียธรรมหรือโลกุตระธรรมไม่ว่าวิปัสสนาญาณ พิจารณาเห็นรูปและนาม มโนยิทธิ ฤทธิ์ทางใจ สามารถนิรมิตเป็นรูปต่าง ๆ อิทธิวิธี แสดงฤทธิ์ต่าง ๆ คนเดียวสามารถนิรมิตให้เป็นหลายคน ทิพยโสต ทูทิพย์ ฟังเสียงไกลไกลได้ทั้งเสียงมนุษย์เสียงอมนุษย์ เจโตปริยญาณ สามารถหายใจและกำหนดรู้อริยาคัยของคนอื่น หรือทิพยจักขุ ตาทิพย์ เห็นรูปไกลไกลได้ เป็นต้น ดังที่พระพุทธองค์ตรัสถึงการสำเร็จวิชาทิพยจักขุแก่เจ้ามहाลิว่า ธรรมหาราช สมณะพราหมณ์เสพเสนาสนะป่า อันสงัด เป็นผู้ไม่ประมาท มีความเพียร ส่งตนไปแล้วอยู่ในสถานะนั้น ยังทิพยจักขุให้บริสุทธิ์ มีทิพยจักขุบริสุทธิ์ ล่วงจักขุ

ของมนุษย์แล้วย่อมแลเห็นทั้งโลกนี้ทั้งโลกหน้า (ที.มหา.10/308/366.)

ป่าที่ปรากฏชื่อในพระวินัยปิฎก

ผืนป่าที่ปรากฏชื่อในคัมภีร์พระวินัยปิฎก นั้นจะมีความเกี่ยวเนื่องกับพุทธบัญญัติเป็นส่วนใหญ่ บ้างก็เป็นต้นเหตุของพุทธบัญญัติ บ้างเป็นสถานที่ทรงตั้งพุทธบัญญัติ บางแห่งเป็นเพียงที่พักของพระพุทเจ้าและภิกษุทั่วไปไม่ได้มีความเกี่ยวข้องกับพุทธบัญญัติ

ป่าอัมพปาลวัน เป็นป่าธรรมชาติอยู่ในใกล้ๆ เมืองมัจฉาสนทที่จิตตคหบดีสร้างวัดถวายมีเหตุการณ์เกิดเกี่ยวกับการลงโทษปฏิสารณียกรรม (การลงโทษให้ขอมาคฤหัสถ์) ต่อพระสุธรรมผู้เป็นเจ้าอาวาส ด้วยว่า ท่านโกธคหบดีที่นิมนต์พระรูปอื่นไปฉันโดยไม่บอกเล่าหรือปรึกษาหารือกับตนก่อน จึงแกล้งพูดกระทบถึงการสกุลของคหบดี รวมทั้งอาการอย่างอื่นในทางไม่เหมาะสมด้วย พระพุทธองค์ทรงทราบจึงทรงแนะนำให้สงฆ์สวดประกาศลงปฏิสารณียกรรมโดยรับสังกะภิกษุทั้งหลายว่า “ดูกรภิกษุทั้งหลาย” ถ้าเช่นนั้น สงฆ์จงทำปฏิสารณียกรรมแก่พระสุธรรมให้เธอขอขมาจิตตคหบดีเสียและท่านก็รับโทษนั้นยอมปฏิบัติตามโดยไม่มีข้อแม้ใด ๆ ป่าอัมพปาลวันอยู่นอกเมืองไพศาลี แคว้นวัชชี เป็นป่าอันอุดมไปด้วยมะม่วงซึ่งนางอัมพปาลีผู้เป็นศกนิกาทูลถวาย ด้วยว่า เมื่อพระพุทธองค์ประทับอยู่ที่โกสิคาม นางได้ยอมเดินทางจากตัวเมืองเข้าเฝ้าแล้วทูลนิมนต์ฉันในวันรุ่งขึ้นเช่นกัน เหตุที่พระพุทธองค์รับนิมนต์นางไว้มาก่อนแล้วจึงทรงปฏิเสธ เหล่าเชื้อพระวงศ์จึงขอร้องนางให้ตนได้เลี้ยงถวายก่อน แต่นางไม่ยอมในวันรุ่งขึ้นนางได้ถวาย อาหารแด่พระพุทธและภิกษุตามความประสงค์และได้กราบทูลถวายปามะม่วงเป็นสังฆารัมด้วยคำว่า วันนี้ หม่อมฉันขอถวายปามะม่วงแด่ภิกษุสงฆ์อันมีพระพุทธเจ้าทรงเป็นประธาน (วินัย.จุ.6/134/61)

ป่าปาจิณวังสหายวัน เป็นผืนป่าธรรมชาติอันอุดมสมบูรณ์อีกแห่งหนึ่งของเมืองโกสุมพิเป็นเขตป่าวน เป็นเสนาสนะป่าที่ภิกษุพำนักเป็นประจำมีเจ้าหน้าที่เฝ้ารักษาเรื่องราวที่เกิดขึ้นในป่าแห่งนี้ ในคราวที่พระพุทธองค์เสด็จจากวัดโฆสิตาราม เมืองโกสุมพิเพราภิกษุสงฆ์มีความบาดหมางกันยากที่จะแก้ไข ผ่านหมู่บ้านพาลกโณการกคาม “ก็สมัยนั้นที่ป่าปาจิณวังสหายวัน มีพระอนุรุทธะ พระนันทิยะ และพระกิมพิละ พักอยู่” (วินย.มหา.5/248/337)

เมื่อพระพุทธองค์ได้ค้นพบทางแห่งความสุขที่แท้จริงแล้ว ก็ปรารถนาจะสั่งสอนแนะนำสัตว์โลกทั้งหลายให้ได้รับทางแห่งความสุขที่แท้จริงด้วยพระองค์ทรงประกาศศาสนา ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เมืองพาลลีสี่ จาริกไปสั่งสอนเผยแผ่พระธรรมตลอดพระชนม์ชีพของพระองค์นอกจากในช่วงเข้าพรรษาเท่านั้น ที่จะพำนักอยู่ประจำ ณ ที่ใดที่หนึ่ง ปีละ 3 เดือน นอกจากนั้นแล้วสถานที่พำนักอาจจะเปลี่ยนไป ซอกเขา ถ้ำในภูเขา ป่าช้า เหล่านี้เป็นต้น จึงมีข้อความในพระสูตรที่กล่าวถึงการแสวงหาเสนาสนะอันสงัดเพื่อบำเพ็ญความเพียรของพระภิกษุทั้งหลายเสนาสนะอันสงัดที่พระพุทธองค์ตรัสถึงก็คือป่า โคนต้นไม้ ภูเขา ซอกเขา ป่าช้า เหล่านี้เป็นต้น (พุทธศาสนากับสิ่งแวดล้อม, กรุงเทพฯ: อักษรเจริญการพิมพ์, 2536, หน้า 7-25)

พระสงฆ์กับนิเวศวิทยาเชิงพุทธ

วัด ป่า และพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนา ถือว่ามีความสัมพันธ์กันมาตั้งแต่ สมัยพุทธกาลซึ่งแรกในพระพุทธศาสนา คือ วัดเวฬุวนาราม มาจากคำว่า เวฬุ แปลว่า ไม้ไผ่ + วน แปลว่า ป่า + อาราม แปลว่า สถานที่รื่นรมย์ มีพระเจ้าพิมพิสารแห่งแคว้นมคธถวายแก่พระพุทธเจ้านอกจากนั้นมีวัด ป่าเกิดขึ้นหลายแห่ง เช่น เขตวนาราม บุพพาราม นิโครธาราม และอัมพวนาราม ซึ่งเป็นเหตุบอกให้ทราบว่า ป่ากับพุทธศาสนามีความเกี่ยวข้องกัน วัดในพระพุทธ

ศาสนาล้วนมีความสัมพันธ์กับป่าหรือต้นไม้อย่างมาก ไม่ว่าจะเป็นอยู่ในชุมชน หรือชนบททางไกลจะจุดค้ำที่มุ่งให้พระภิกษุสงฆ์อยู่โคนต้นไม้เป็นวัตร ในการประพฤติปฏิบัติธรรม ชำระกิเลสภายในใจ ดังนั้น พระสงฆ์กับป่าจึงเป็นสิ่งคู่กัน ไม่สามารถแยกจากกันได้ตามคติความเชื่อถือที่ถือปฏิบัติสืบทอดกันมา ประเทศไทยมีพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติไทย ถึงแม้จะไม่มีการกล่าวไว้ในกฎหมายรัฐธรรมนูญก็ตาม แต่ในใจของประชาชนต่างก็ทราบทั่วกันว่า พุทธศาสนา คือศาสนาประจำชาติที่มีบทบาทสำคัญในสังคมไทยมาตั้งแต่บรรพบุรุษมาแล้ว ซึ่งมีองค์ประกอบที่สำคัญ 3 ส่วน คือ

1) ศาสนวัตถุ เช่น อาราม โบสถ์ วิหาร ศาลาการเปรียญ เจดีย์ พระพุทธรูป ที่ดิน ป่าไม้ ฯลฯ

2) ศาสนบุคคล เช่น พระภิกษุ สามเณร อุบาสก อุบาสิกา

3) ศาสนธรรม เช่น คัมภีร์พระไตรปิฎก ทั้งสามสิ่งนี้ เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจเป็นอย่างดีช่วยพัฒนาบุคลากรของชาติให้มีความพร้อมด้านจิตใจ ในสังคมไทยพระสงฆ์ถือว่าเป็นส่วนหนึ่งในสังคม เช่นเดียวกับประชาชนภายในประเทศที่ต้องปฏิบัติตามกฎหมาย ในขณะที่เดียวกันพระสงฆ์ยังต้องปฏิบัติตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์อีกส่วนหนึ่งในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 (แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ฉบับที่ 2 พ.ศ. 2535) มาตรา 31 กำหนดไว้ว่า วัดมี 2 อย่าง คือ

1) วัดที่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา

2) สำนักสงฆ์

วัดมีฐานะเป็นนิติบุคคลโดยเจ้าอาวาสเป็นพนักงานสามารถดำเนินกิจการภายในวัดได้ ส่วนสถานที่ที่เป็นที่พักอาศัยของพระสงฆ์นั้นมี 3 ลักษณะ ได้แก่

1) ที่พักสงฆ์ คือเป็นที่พักที่ยังไม่รับอนุญาต

ให้สร้างเป็นวัดที่ถูกต้อง

2) สำนักสงฆ์ คือ ได้รับอนุญาตให้สร้างวัด โดยถูกต้องแต่ยังไม่ได้รับพระราชทาน วิสุงคามสีมา ในการสร้างโบสถ์สำหรับพระสงฆ์ทำสังฆกรรม และ

3) วัดที่ได้รับการอนุญาตให้สร้างวัดถูกต้อง และได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาหรือมีการปฏิสังขรวัดแล้ว มีพระสงฆ์อยู่จำพรรษา ไม่น้อยกว่า 5 รูป ติดต่อกันไม่น้อยกว่า 5 ปี หรือมีการโบสถ์เสร็จเรียบร้อยแล้ว กรมการศาสนาโดยกระทรวงศึกษาธิการเห็นสมควรขอรับวิสุงคามสีมาได้ (กรณีศึกษาวัดเขาสาลาอตุลฐานะจาโร สาขาพุทธศาสตร์ การพัฒนา ม.ราชภัฏสุรินทร์ ปีการศึกษา 2552) (ฝ่ายศาสนากับป่าไม้.ม.ป.ป.:1-5)

นิเวศวิทยาเชิงพุทธ ของวัดเขาสาลาอตุลฐานะจาโร มีการจัดการระบบนิเวศมีทั้ง 3 ด้าน คือ ด้านป่าไม้ ด้านแม่น้ำ ด้านสัตว์ป่า มีทัศนแนวคิดที่มีความสอดคล้องกับหลักธรรมทางพุทธศาสนา คือ “อิหปปัจจยตา” คือกฎความเชื่อมโยงสัมพันธ์อาศัยกันเกิด อาศัยกันดับ เมื่อป่าสร้างความชุ่มชื้น ทำให้ฝนตก และเมื่อฝนตกป่าไม้ก็อุ้มน้ำไว้ไม่ให้ น้ำท่วมฉับพลัน เป็นกลไกทางธรรมชาติที่มีความสัมพันธ์กัน ถ้าขาดป่าไม้ฝนไม่ตกก็จะมีแล้ง ถ้าฝนตกลงมาน้ำก็จะท่วม ถ้าไม่มีป่าสัตว์ป่าก็อยู่ไม่ได้ จึงเห็นได้ว่าทุกอย่างอาศัยเชื่อมโยงกัน เหมือนสุภาษิตหรือคำโบราณ ว่า “เสือมีเพราะป่าปก ปารกเพราะเส้อยิ่ง ดินดีเพราะหญ้ายัง หญ้าบังเพราะดินดี” มีความสอดคล้องกับหลักธรรม คือ “ภูตคาม” ห้ามพรากของเขี้ยว ห้ามตัดต้นไม้ ไม่ทำลาย ไม่ทำร้าย เบียดเบียนกัน ด้วยการไม่ทำลายให้ความเคารพต่อเจ้าป่า รุกขเทวดา เทพารักษ์ผู้คุ้มครองรักษาป่า คตินิยมเหล่านี้จะเห็นได้ว่าได้รับอิทธิพลมาจากพระพุทธศาสนาซึ่งความ กตัญญูต่อต้นไม้และป่าไม้ เช่น “บุคคลนั่งหรือนอนในร่มเงาของต้นไม้ใด ไม่พึง

หักรานกิ่งใบของต้นไม้ นั้น ผู้ประทุษร้ายมิตร เป็นคนทราม” มีความสอดคล้องกับหลักธรรม “เมตตา” คือ ความปรารถนาให้ผู้อื่นเป็นสุข และพ้นจากทุกข์ การแบ่งปัน ความอาศัยเกื้อกูลซึ่งกันและกันจึงจะอยู่ได้ ไม่มีสิ่งใดอยู่ได้โดยเอกเทศด้วยสิ่งเดียวจิตผู้มีธรรมทั้งหลายย่อมรู้ดีว่า “เมตตาธรรมค้ำจุนโลก” ธรรมข้อนี้ทำให้โลกอยู่ได้อย่างสันติสุข โดยในทางพุทธศาสนาหมายถึงความเมตตาต่อสิ่งมีชีวิตทั้งปวง ไม่ว่าจะเป็นมนุษย์ หรือสัตว์ รวมทั้งทรัพยากรธรรมชาติของสิ่งแวดล้อมด้วย มีความสอดคล้องกับหลักธรรม “ความกตัญญูตเวที” คือความรู้สึกซาบซึ้งของบุคคลต่อบุคคลที่วิญญูณ ในธรรมชาติได้ช่วยรักษาป่าทำให้เกิดความสุขสวัสดิ์ ตลอดจนความอุดมสมบูรณ์ แก่ตนความรู้สึก “กตัญญู” ซึ่งเกิดขึ้น พร้อม ๆ กับความคิดจะตอบแทนบุญคุณเขาที่ว่า “กตเวที” เป็นความรู้สึกที่สูงกว่าและประณีตกว่า ความรู้สึกเกรงกลัวที่เกิดจากความคิดถึงความปลอดภัยของตนเองและผู้อื่น มนุษย์จึงคิดหาวิธีคืนสภาพแวดล้อมทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ไว้ ให้คงเดิมทั้งอนุรักษ์และเสริมสร้างปลูกป่าให้หนาแน่น ไม่ว่าจะป็นกิจกรรมใด ๆ ก็ตามที่จะเสริมสร้างความแข็งแกร่งให้ป่าไม้สมบูรณ์ จึงมีการกระทำเกิดขึ้น ที่เรียกว่า “กรรม” ไม่ว่าจะเป็น 1) พิธีกรรมการบวชต้นไม้ 2) ทำกำแพงล้อมรอบผืนป่า 3) การเฝ้าระวังดูแลรักษาป่าไม้ 4) กิจกรรมปลูกป่า 5) ปลูกต้นไม้เสริมบริเวณใกล้แหล่งน้ำเพื่อดูดซับกักเก็บต้นน้ำไว้ ฯลฯ เพื่อยังประโยชน์ต่อระบบนิเวศที่ดีของหลาย ๆ ด้านเพราะมนุษย์เชื่อว่าการกระทำกรรมดีย่อมได้รับผลดีตอบแทน เป็นการตอบแทนจากการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติทั้งหลายนั้น ก็ได้มีความสอดคล้องกับหลักธรรม “วโนโรปสูตร ที่ 7” แปลความได้ว่า “ผู้ที่สร้างสวนป่า ปลูกป่า สร้างสะพาน สร้างอ่างเก็บน้ำ ขุดบ่อน้ำ สำหรับผู้สัจจไปมา ชื่อว่าได้บุญตลอดกาลทั้งกลางวัน ทั้งกลาง

คืน ตั้งอยู่ในธรรม ถึงพร้อมด้วยศีล (เมื่อสิ้นชีวิตไป) สามารถไปเกิดในโลกสวรรค์ได้” ดังนั้นแล้ว เมื่อสร้างเหตุหนึ่งจักมีผลอย่างหนึ่ง เพราะสร้างแบบนี้ จึงเกิดผลเช่นนี้ ตามหลักกรรม “อิทัปปิจจยตา” และ “กรรม” กฎแห่งกรรมและกฎแห่งความสัมพันธ์ เชื่อมโยง อาศัยกันเกิด อาศัยกันดับ ดังเช่นนี้

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

จากผลการวิจัย มีข้อเสนอแนะ ว่าวัดทุกวัดไม่ควรมีการก่อสร้างด้วยไม้ วัสดุที่ทำมาจากไม้จากธรรมชาติ ชาวพุทธควรเปลี่ยนมุมมองในข้อที่ไม่ควรทำลายธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เช่น ตัดไม้มาถวายเป็นวัด หรือเอาไม้ไปทำประตูโบสถ์ วัดอารามวิหาร ศาลาการเปรียญ เจดีย์ พระพุทธรูป ควรเปลี่ยนแปลงมาใช้วัสดุ ที่ไม่ทำลายธรรมชาติการสร้างเสนาสนะทางศาสนาที่ไม่ให้เกิดผลกระทบ

ต่อทรัพยากรธรรมชาติให้มากที่สุด รัฐควรกำหนดนโยบาย โดยกรมศาสนา ร่วมประสานกรมป่าไม้ กรมอุทยาน และกรมทรัพยากรธรรมชาติ เป็นผู้จัดสรรงบประมาณให้เพียงพอต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ในแต่ละพื้นที่ทุกจังหวัด ดำเนินการประกาศใช้พระราชบัญญัติพื้นที่สีเขียวทุกชุมชน อย่างจริงจัง แจกข้อมูลข่าวสารประกาศให้พระสงฆ์ ประชาชน ได้รับรู้อย่างทั่วถึงทุกสังกัดหน่วยงาน

ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัย

1. ควรวิจัยเรื่องระบบนิเวศเชิงพุทธด้านอุตสาหกรรม
2. ควรวิจัยการสร้างศาสนสถานเชิงนิเวศ
3. ควรวิจัยเรื่องอุตสาหกรรมสีเขียวตามแนวพระพุทธศาสนา

บรรณานุกรม

ข้อมูลปฐมภูมิ

พระไตรปิฎก

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย พระไตรปิฎกบาลีฉบับ เล่มที่ 5,6,10 กรุงเทพมหานคร :โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย ครั้งที่ 3/2524

ข้อมูลทุติยภูมิ

หนังสือทั่วไป/บทความจากเว็บไซต์/วิทยานิพนธ์

เฉลิมเกียรติ แก้วหอม. (บทบาทพระสงฆ์กับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ในเขตพื้นที่ชายแดน ไทย-กัมพูชา บริเวณเทือกเขาพนมดงรัก. กรณีศึกษาวัดเขาสาลาอตุลฐานะจาโร สาขายุทธศาสตร์การพัฒนา ม.ราชภัฏสุรินทร์ ปีการศึกษา 2552 /ฝ่ายศาสนากับป่าไม้.ม.ป.ป.:1 - 5

ประพันธ์ ศุภสร. “พุทธธรรมเพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม” สำนักพิมพ์ : เนชั่นเ็ดดูเทนเมนท์

Books,www.naiin.com/writer/207461

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมมจิตโต). ศาสดาจารย์ ดร. โลกทัศน์ชาวพุทธ,กรุงเทพมหานคร :มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2558), หน้า 223.

พระมหาจรรยา สุทธิญาณ. พุทธศาสนากับสิ่งแวดล้อม,กรุงเทพฯ: อักษรเจริญการ พิมพ์, 2536, หน้า 7-25

มูลนิธิสืบนาคะเสถียร.ไทยรัฐออนไลน์, วันที่ 11 พฤศจิกายน 2558:<https://www.seub.or.th/,19/7/2563>
มูลนิธิสืบนาคะเสถียร.ไทยรัฐออนไลน์ 4 ก.ย. 2554:<https://www.thairath.co.th/content/199295>
สถานที่ ศักดิ์สิทธิ์. Lovethailand.org : สถานที่ท่องเที่ยวในประเทศไทย 2555:[www.watkaosala.page.tl,\(20/7/2563\)](http://www.watkaosala.page.tl,(20/7/2563))

มัน เสือสูงเนิน. “ข้อห้ามในพระปาติโมกข์ ที่เกี่ยวกับป่าไม้ ต้นไม้ และแม่น้ำลำคลอง” วิชานิเวศวิทยาในพระไตรปิฎก, กรุงเทพฯ :จุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, 2539, หน้า 57,60,127.

